

MELİKOFF, İrene, **Türk İnan Epik Geleneği İçinde Horasan Teberdarı Ebu Müslim**, Elips Kitap, İstanbul, 2012, ISBN: 978-605-121-159-6, 189 s.

Yrd. Doç. Dr. Cafer ÖZDEMİR*

İrene Melikoff, Türkoloji alanındaki önemli çalışmalarıyla ismini sıkça duyduğumuz bir bilim insanıdır. Dâstân-ı Umur Paşa (1954) ve Melik Danişmend Menkıbesi (1957) adlarını taşıyan ilk çalışmalarında dikkatini Türk coğrafyası destanları üzerinde yoğunlaştırmıştır. Daha sonraları tasavvufi konulara yönelmiştir. Destanlar üzerine yaptığı çalışmalara ara vermemiş ve 1962 yılında orijinal adı “Abu Muslim, le ‘Porte-Hache’ du Khorassan dans la tradition epique turca-iranienne” olan ve adı geçen bu çalışmayı yayımlamıştır.

Hakkında çeşitli rivayetler bulunmakla birlikte Ebu Müslim, Horasanlı ünlü bir kumandandır. Emevilerin ırkçı politikaları İran ve Horasan’da yaşayan Arap olmayan toplumlar dışında büyük tepkiler toplamıştı. Bu yüzden Ebu Müslim, Horasan’da teşkilatlanıp Emevilere karşı isyan etmiş ve onları yenerek Abbasilerin halifeliği ele geçirmesinde büyük yararlılıklar göstermiştir. Fakat gücünden çekinen Abbasi halifesi Ebu Müslim’i öldürtmüştür. Yaptığı mücadeleler ve kişilik özellikleri ağızdan ağıza anlatılarak destanlaşmış ve Ebu Müslim geniş bir coğrafyada anlatılan destan kahramanı olmuştur. Melikoff’a göre Ebu Müslim, “Doğu epik halk edebiyatı türünün bir başyapıtıdır.” Eserin isminde yer alan teber/balta efsanevî bir kişiliği olan Ebu Müslim’in sembolüdür. Zülfikâr’ın Hz. Ali’nin sembolü olduğu gibi.

Yazara göre bu öykü, İran menşeli bir halk hareketi olmasına rağmen Türkler arasında büyük rağbet görmüştür. Türk halkına göre Ebu Müslim, Türklerden biridir ve Kerbelâ’nın intikamını alan kahramandır. Yazar çalışmasında Ebu Müslim’in etnik kökeni üzerinde durulmayacağını, aksine onun “tarihsel olarak neyi simgelediğini saptamak ve gerçek bir kişilikten giderek bir efsane kahramanına dönüşümünü incelemek” gibi bir amacı olduğunu söyler. Bu ifadeler eserin değeri ve orijinalliğini ortaya koymaktadır.

Destanın yirminin üzerinde yazma nüshası olduğu bilinmektedir. Bu eser Paris’te bulunan sekiz nüsha ve İstanbul Belediye Kütüphanesi’nde bulunan nüsha esas alınarak hazırlanmıştır. 189 sayfadan müteşekkil bu eser, Elips Kitap’tan Armağan Sarı’nın tercümesiyle yayımlanmıştır. Eser iki ana kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısım giriş ve dört bölümden oluşmaktadır. Yazar burada destanın oluşması, yayılması ve

* Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Öğretmenliği Bölümü Öğretim Üyesi/Samsun

değerlendirilmesi adına önemli tespitlerde bulunmuş ve aydınlatıcı bilgiler vermiştir. İkinci kısım destan metnine ayrılmış ve destan otuz üç ana başlık altında kısaltılarak verilmiştir. Metin öncesinde, metnin verilmesinde izlenen yolu gösteren kısa bir giriş bölümü de hazırlanmıştır.

Çalışmanın birinci kısım birinci bölümü “Türk-İran Epik Hikâyesi” başlığını taşıyor. Burada Türk anlatılarının, başta Şehname olmak üzere, İran anlatılarından ne denli etkilendiği dile getiriliyor. Ayrıca Ebu Müslim destanına ait el yazmalarının çoğunda epik hikayelerin anlatıcısı olarak görülen Ebu Tahir Tusi hakkında bilgi veriliyor. Destan ve mitoloji türlerinde Türk ve İran unsurlarının iç içe girdiğini belirten yazar, bu destandan yola çıkarak “Türklerin kendi folklorlarına İran epik unsurlarını benimsemelerinin, belki de Karahanlı dönemine kadar uzandığını düşündürmektedir.” yargısına varmaktadır.

İkinci bölüm “Efsanenin Tarihi Dokusu” başlığını taşıyor. Burada yazar, Emevilerin baskısı ve zulmü altında kalan İran bölgelerinden Horasan’a yapılan göçler ve bu göçlerin isyana zemin oluşturması üzerinde duruyor. Ebu Müslim’in ailesi ve yaşadığı yer hakkında bilgiler veriliyor. Yazar hem efsane de hem de tarihî bilgilerde Ebu Müslim’in, kendisinin “yayılmın lideri, peygamber ailesinin emiri” olarak adlandırılmayı istediğini belirtir. Bu ifadeler destanın ruhuna da uygun düşmektedir. Ebu Müslim ilk olarak Merv şehrini ele geçirmiş, daha sonra Nişabur’u almış ve gittikçe güçlenerek Emevi tahtına son vermiştir. Melikoff, Ebu Müslim’in tarihçiler tarafından “Abbasilerin Göz Bebeği” olarak adlandırıldığını söyler ve onun fiziksel özellikleri üzerinde de durur. Bölümün sonunda Abbasi halifesi tarafından öldürüldüğünü ve bu haksız ölümün ardından onun intikamını almak için isyanlar ortaya çıkarıldığını kaydeder.

Üçüncü bölüm “Efsanenin Gelişimi” başlığını taşıyor. Burada Ebu Müslim anlatılarının Horasan ve İran loncalarının edebiyatlarına aksettğini, bunlar vasıtasıyla da Anadolu’ya taşındığını belirtir. Ebu Müslim anlatısı İran’da sınırlı ve dar bir çevrede kalırken, Anadolu’da Türkler arasında sayısız eserlerle geniş bir alana yayılmıştır. Özellikle Osmanlı döneminde Bektaşî tekkelerinde yaygın olarak anlatılmıştır. Yazar bölüm sonunda 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başlarında yazılmış birçok el yazması eserde Ebu Müslim’in, Kerbelâ’nın intikamını alan bir Türk kahramanı olarak ön plana çıkarıldığını ifade eder.

Dördüncü bölüm “Ebu Müslim Efsanesi” başlığını taşıyor. Bu bölümde büyük ölçüde destanın Türk ve İran versiyonları karşılaştırılmakta ve farkları ortaya konulmaktadır. Yazar ana öykünün her iki ulusun anlatılarında aynı olduğunu, farkın ayrıntılarda yer aldığını ortaya koyar. Destan içerisinde Türklerin, özellikle ruhların yüksekliklere yaptığı yolculukları, devlere karşı girişilen savaşları, perilerin olaylara müdahaleleri gibi konuları tercih ettiği tespitinde bulunur. Bölüm sonunda, incelenen nüshalar arasındaki muhteva farklarına değinilir.

Eserin ikinci kısmı giriş ve “Horasan Teberdarı Ebu Müslim’in Öyküsü” adını taşıyan iki bölümden oluşmaktadır. Melikoff giriş bölümünde Paris Milli Kütüphanesi’nde bulunan sekiz nüshayı karşılaştırdığını ve İstanbul nüshasını da dikkate alarak eseri zenginleştirmeye çalıştığını belirtir. Öykünün uzunluğundan dolayı destan metninde bazı çıkarmalar yaparak otuz üç başlık halinde ana olayları ortaya koyduğunu ifade eder.

Türkçeye oldukça geç kazandırılan bu eser, tarihçilerin ve Türkologların başvuru kaynağı niteliğine sahip olarak kütüphanelerdeki önemli yerini almıştır.